

Perspektywy rozwoju rolnictwa obszarów przygranicznych w aspekcie integracji z UE (na przykładzie Podlasia)

Barbara Roszkowska-Mądra*

Wstęp

Obszary przygraniczne określane są w literaturze anglojęzycznej często jako *marginal areas* lub *peripheries* [4]. Są one na ogół zaniedbane i charakteryzują się wyludnieniem, dużym udziałem ludzi w starszym wieku i osób zatrudnionych w sektorach pierwotnych (rolnictwo, leśnictwo, rybactwo). Powodów tego stanu należy upatrywać w ich peryferyjnym położeniu, bardzo często z dala od węzłowych ośrodków przemysłowych, centrów rozwojowych, rynków pracy pozarolniczej, rynków zbytu produktów rolnych, jak też szlaków komunikacyjnych, ułatwiających rozwój pozarolniczych funkcji gospodarczych.

Potencjał i struktury wewnętrzne poszczególnych województw przygranicznych w Polsce oraz ich pozycję w kraju kształtowały różne siły sprawcze, poczynając od uwarunkowań przyrodniczych, a na geopolitycznych kończąc. Jako cechą wspólną polskich obszarów przygranicznych można wskazać wysoką mobilność ludności w okresie powojennym, która zasiedliła ziemie zachodnie i północne, odpływając z przygranicznych obszarów wschodnich. Również transformacja systemowa przyczynia się do narastania zróżnicowań regionalnych. Są one widoczne na płaszczyźnie ekonomicznej (wzrost rozpiętości produktu krajowego brutto *per capita*), społecznej (wzrost zróżnicowań stopy bezrobocia) oraz przestrzennej (utrzymywanie się peryferyjności wynikającej z niekorzystnego położenia geograficznego).

Województwo podlaskie, położone w części północnej tzw. „ściany wschodniej”, należy do obszarów ekonomicznie słabiej rozwiniętych na tle kraju. Sytuacja ta jest efektem uwarunkowań historycznych, przyrodniczych i ekonomicznych. W rezultacie omawiane województwo należy do kategorii obszarów peryferyjnych kraju i jednocześnie do kategorii obszarów problemowych¹. Należy zaznaczyć, że spośród trzech głównych typów obszarów problemowych, które zyskały największe zainteresowanie badaczy, tj. obszarów ekologicznego zagrożenia, problemowych obszarów ludnościowych i rolniczych obszarów problemowych, w rejonie przygranicznym wschodniej Polski najsilniejszym uwidacznia się aspekt ludnościowych i rolniczych.

---

* Dr Barbara Roszkowska-Mądra, Uniwersytet w Białymstoku.

¹ Obszar problemowy jest jednostką przestrzenną, którą cechuje anormalność jednej lub wielu charakterystyk (przyrodniczych, geograficznych, ekonomicznych lub społecznych) tej przestrzeni w relacji do średniej krajowej lub bardziej rozwiniętych regionów. Charakteryzuje go zatem nagromadzenie negatywnych zjawisk, które utrudniają jego prawidłowy rozwój [2].

Celem niniejszego opracowania jest: 1) uzasadnienie traktowania województwa podlaskiego jako rolniczego obszaru problemowego, 2) określenie znaczenia rolnictwa w województwie podlaskim oraz ocena możliwości jego rozwoju po wejściu do Unii Europejskiej (UE). Podstawę analizy stanowią dane Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz materiały statystyczne Urzędu Statystycznego (US) w Białymstoku i Głównego Urzędu Statystycznego (GUS).

Charakterystyka rolniczych obszarów problemowych

W literaturze spotkać można wiele definicji rolniczego obszaru problemowego. Według K. Bisa [3] jest to teren, na którym produkcja rolna jest mało efektywna i trudna do prowadzenia, a niekorzystne warunki przyrodnicze powodują niedorozwój całej infrastruktury i kultury rolnej, co w efekcie wywołuje upośledzenie rejonu. Z kolei E. Skałwińska [12] uważa, że rolnicze obszary problemowe, to „... obszary ziemi, które spełniają lub mogą spełniać wiodącą funkcję rolniczą z uwagi na korzystną jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej i osiąganą efektywność produkcji rolnej, ale realizacja tej funkcji jest zagrożona”. Autorka podzieliła rolnicze obszary problemowe na trzy kategorie:

- obszary depresji produkcyjnej – nie wykorzystują możliwości stwarzanych przez warunki przyrodnicze i gospodarcze;
- obszary konfliktowe – charakteryzują się koncentracją wielu funkcji gospodarczych ograniczających rozwój rolnictwa;
- obszary marginalne – cechują je niekorzystne warunki przyrodnicze.

Natomiast J. Bański [2] rolnicze obszary problemowe dzieli na następujące grupy:

- obszary opóźnione w rozwoju, o relatywnie niskim poziomie rozwoju rolnictwa;
- obszary rezerw produkcyjnych, o niedostatecznym wykorzystaniu przyrodniczego i/lub społeczno-gospodarczego potencjału produkcyjnego;
- obszary niekorzystnych warunków przyrodniczych, na których jakość środowiska przyrodniczego utrudnia prowadzenie działalności rolniczej;
- obszary konfliktowe, charakteryzujące się nadmiernym rozwojem funkcji pozarolniczych (głównie przemysłowych), które ograniczają realizację funkcji rolniczej.

Kryteria wydzielenia rolniczych obszarów problemowych w poszczególnych krajach są bardzo zróżnicowane (tabela 1). Także w Polsce funkcjonują różne koncepcje identyfikacji obszarów problemowych. Na przykład R. Kulikowski [6], oceniając stopień wykorzystania rolniczej przestrzeni produkcyjnej, wyróżnił cztery rolnicze obszary problemowe wschodniego pogranicza:

1. Łomżyńsko-białostocki – o dominacji rolnictwa indywidualnego, niskim poziomie kultury rolnej, słabej mechanizacji i znacznym odpływie ludności.
2. Olsztyńsko-elbląski – o niskim stopniu wykorzystania przestrzeni produkcyjnej, wynikającym z zaniedbań w infrastrukturze technicznej, niedorozwoju przetwórstwa spożywczego oraz niskiego poziomu usług produkcyjnych.
3. Przemysko-rzeszowski – charakteryzujący się dobrymi warunkami agroekologicznymi, wysokim udziałem ludności dwuzawodowej i rozdrobnieniem gospodarstw.
4. Sandomiersko-zamojski – z bardzo dobrymi warunkami agroekologicznymi, ale stosunkowo niskim poziomem kwalifikacji ludności rolniczej i wynikającą z tego niską produktywnością pracy.

Tabela 1. Kryteria wydzielenia rolniczych obszarów problemowych w wybranych krajach

Kraj	Kryteria wydzielenia
Austria	Wysokość n.p.m., położenie w strefie przygranicznej
Finlandia	Odległość od rynków zbytu, warunki naturalne
Hiszpania	Niski poziom dochodu w rolnictwie
Holandia	Odpyły ludności i utrata funkcji rolniczej
Szwecja	Długość okresu wegetacji
Wielka Brytania	Wysoka stopa bezrobocia na wsi

Źródło: [1].

W Polsce rolnicze obszary problemowe były tematem badań m.in. w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN (IGiPZ), Instytucie Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN (IRWiR) oraz Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (IERGŻ). Na podstawie badań przeprowadzonych przez IRWiR, dotyczących wielowymiarowego przestrzennego zróżnicowania społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich wykazano, że w województwie podlaskim na 82 gminy wiejskie, 23 gminy należą do skrajnie problemowych i 16 – do gmin problemowych [10].

Przestrzeń rolnicza województwa podlaskiego jako rolniczy obszar problemowy

Województwo podlaskie wyróżnia się na tle kraju ponadprzeciętnymi wartościami przyrodniczymi, o czym świadczy największy w Europie kompleks bagien i puszczy (lesistość na poziomie 29,8%), a także stopień rolniczego wykorzystania powierzchni województwa – 60,0% zajmują użytki rolne (z tego 19,8% stanowią trwałe użytki zielone). Na terenie województwa zlokalizowane są 3 parki krajobrazowe, 83 rezerваты przyrody, 13 obszarów chronionego krajobrazu i prawie 2000 pomników przyrody. Szczególną wartość przyrodniczą, historyczną i rekreacyjną stanowią 4 parki narodowe. Ogółem tereny chronione i ich otuliny zajmują 40% powierzchni województwa, a jego całe terytorium należy do obszaru Zielonych Płuc Polski. Istniejące uwarunkowania przyrodniczo-prawne są zatem czynnikiem poważnie ograniczającym rozwój intensywnych metod gospodarowania w rolnictwie. Z drugiej jednak strony te same uwarunkowania stwarzają możliwości rozwoju gospodarki rolnej opartej na zasadach ekologicznych.

Omawiane województwo cechują niesprzyjające warunki przyrodnicze dla produkcji rolniczej. Zaledwie 39,9% gleb charakteryzuje się tu średnimi możliwościami produkcyjnymi, natomiast gleby o bardzo małych możliwościach produkcyjnych stanowią aż 43,5%. Odrębność klimatyczna województwa wyraża się we względnym kontynentalizmie (długa zima, stosunkowo krótkie przedwiośnie, najkrótszy w Polsce okres wegetacyjny i najniższa średnia temperatura – od 5,6 do 7⁰C). Taki klimat jest stosunkowo najmniej korzystny dla rolnictwa i kwalifikuje omawiany region do rolniczych obszarów problemowych. Według opracowanej w IUNG waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, uwzględniającej w sposób syntetyczny jakość i przydatność rolniczą poszczególnych elementów środowiska (glebę, agroklimat, rzeźbę terenu, stosunki wodne), wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej w województwie podlaskim, wynosi zaledwie 55,0 punktów i jest on wyraźnie niższy od występującego średnio w kraju o 11,0 punktów (tabela 2).

Tabela 2. Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej w Polsce i w województwie podlaskim wg IUNG

Wyszczególnienie	Województwo podlaskie	Polska
Wskaźniki: bonitacji gleb (użytków rolnych)	41,0	49,5
agroklimatu	7,5	9,9
rzeźby terenu	3,7	3,9
warunków wodnych	2,8	3,3
Ogólny wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej	55,0	66,6

Źródło: [13; 14].

Rolnictwo województwa podlaskiego, obok niesprzyjających dla produkcji rolnej warunków przyrodniczych, charakteryzuje się innymi mankamentami, tj.: niskim uzbrojeniem technicznym oraz niskim poziomem wykształcenia rolników i ludności zamieszkującej obszary wiejskie. Zaledwie 1,5% mieszkańców wsi podlaskiej posiada wykształcenie wyższe, 11% – średnie i aż 63% legitymuje się jedynie wykształceniem podstawowym lub nie ma wykształcenia.

Pomimo wyżej przedstawionych negatywnych uwarunkowań na omawianym obszarze dominuje funkcja rolnicza, co wynika ze słabego rozwoju pozarolniczych gałęzi gospodarki, znacznego oddalenia od ośrodków zatrudnienia pozarolniczego i głównych szlaków komunikacyjnych. W rolnictwie zatrudnione jest około 45% zawodowo czynnej ludności województwa, przy średniej dla kraju 27%. Według danych US w Białymstoku w gospodarstwach rolnych zamieszkuje 38% ogółu mieszkańców województwa. Wysoki udział w strukturze ludności zamieszkałej w gospodarstwach rolnych stanowią osoby w wieku poprodukcyjnym (20,3%) i w wieku przedprodukcyjnym (26,6%). Niekorzystna sytuacja występuje w grupie osób w wieku produkcyjnym, z uwagi na duży odsetek ponad 35% w wieku niemobilnym (powyżej 45 lat). Należy stwierdzić, że podlaska wieś z roku na rok starzeje się i pustoszeje ze względu na migracje ludzi młodych do miast. W 2001 r. gęstość zaludnienia wynosiła tu zaledwie 25,8 osób na 1 km² (w kraju 50 os./km²).

Przedstawione wyżej charakterystyki przyrodnicze, gospodarcze i społeczne uzasadniają uznanie przestrzeni rolniczej województwa podlaskiego jako obszaru problemowego. W przeprowadzonej przez J. Bańskiego [2] kwalifikacji obszarów opóźnionych w rozwoju rolnictwa, w omawianym województwie do tej grupy zaliczono obszar knyszyńsko-białowiecki. Składa się on się z siedmiu gmin leżących na terenie Puszczy Białowieckiej i Knyszyńskiej oraz w ich sąsiedztwie. Wskaźnik poziomu rolnictwa wyznaczono na podstawie sześciu cech: poziomu wykształcenia ludności rolniczej, wyposażenia gospodarstw w infrastrukturę techniczną, wielkości gospodarstw i ich towarowości, wyposażenia w maszyny i samochody oraz uzyskiwanych plonów. Każdą gminę opisano wielocechowym wskaźnikiem poziomu rozwoju rolnictwa w skali od 6 do 30 punktów. Do obszarów problemowych zaliczono te gminy, w których wskaźnik poziomu rozwoju rolnictwa wynosi poniżej 11 punktów.

Obszar knyszyńsko-białowiecki charakteryzuje się znacznym odpływem ludności z tych terenów. Na przykład w latach 1985–1995 liczba ludności zamieszkałej w gminach Białowieża, Narew i Narewka zmniejszyła się o ponad 10% [9]. Przyczyn tak intensywnych migracji ze wsi do miast należy upatrywać w niskich dochodach z pracy w rolnictwie. Wiele gospodarstw nie ma charakteru towarowego, prowadzone są na potrzeby wyżywienia rodziny, w związku z czym bardzo wysoki jest odsetek ziem ugorowanych i odłogowanych. Należy pamiętać, że obszar knyszyńsko-białowiecki jest objęty ochroną, a obo-

wiążące tam ograniczenia przyrodniczo-prawne wyraźnie redukują formy użytkowania rolniczego, wiążące się z intensyfikacją produkcji rolniczej.

Znaczna część województwa podlaskiego zaliczana jest do obszaru rezerw produkcyjnych, który cechuje niedostateczne wykorzystanie przez rolnictwo potencjału produkcyjno-przyrodniczego. Ze względu na fakt, iż potencjalnie obszary te mają możliwości osiągnięcia dużo wyższych od obecnie uzyskiwanych efektów produkcyjnych, zaliczono je do szczególnie problemowych. Niedostateczne wykorzystanie przez rolnictwo potencjału produkcyjno-przyrodniczego wynika z wielu zaniedbań natury technicznej i technologicznej w produkcji rolniczej. Wpływ niekorzystnych warunków przyrodniczych na produkcję rolniczą bowiem może być częściowo niwelowany przez racjonalną rejonizację produkcji, przestrzeganie terminów agrotechnicznych, reżimu technologicznego, dobór odpowiednich technologii i systemów gospodarowania oraz prace hodowlane w produkcji zwierzęcej.

Rolnictwo i obszary wiejskie omawianego województwa mają także swoje mocne strony. Atutem podlaskiego rolnictwa jest lokalizacja w jednym z najczystszych ekologicznie regionów kraju oraz ekstensywne systemy produkcji, które predestynują do produkcji żywności o podwyższonych parametrach jakościowych². Unikatowe walory krajo-brazowo-przyrodnicze podlaskiej wsi oraz atrakcyjne cechy środowiska kulturowego stwarzają szczególnie możliwości do rozwoju agroturystyki. Działalność ta jest szczególnie istotna z punktu widzenia rozwoju obszarów wiejskich, gdyż daje możliwość uzyskania dodatkowych dochodów zarówno rolnikom przyjmującym gości, jak i innym mieszkańcom wsi, świadczącym dodatkowe usługi³. Agroturystyką w województwie podlaskim zajmuje się obecnie 561 gospodarstw; ich liczba wzrasta sukcesywnie co roku, np. w 1997 r. takich gospodarstw było 359, a w 2000 r. – 543 [11]. Warunki przyrodnicze podlaskiego rolnictwa szczególnie kwalifikują je do rozwoju produkcji zwierzęcej. Już obecnie jest to najsilniejszy w Polsce obszar specjalizujący się w chowie bydła mlecznego. Obsada bydła w przeliczeniu na 100 ha UR wynosi tu 53,5 szt. i jest o około 50% większa w porównaniu ze średnią krajową. Podlaskie jest regionem najsilniej zaawansowanym w procesie specjalizacji gospodarstw w produkcji mleka – w 2001 r. wyniosła ona 1079 l/1ha UR (w kraju 627l); skup mleka – 9911 l/1ha UR (w kraju 382l).

Województwo podlaskie wyróżnia się na tle kraju korzystną strukturą agrarną, gdyż średnia powierzchnia gospodarstwa wynosi 10,7 ha i jest o 50% większa od przeciętnej powierzchni w Polsce. Odłogi i ugory stanowią 7,3% gruntów ornych, przy średniej krajowej 11,3%. Będzie to miało istotne znaczenie po wejściu Polski do UE, gdyż o wielkości wsparcia finansowego rolnictwa w postaci dopłat bezpośrednich decydować będzie, według systemu mieszanego, przede wszystkim ogólna powierzchnia użytków rolnych (bez ugorów i odłogów) gospodarstwa rolnego oraz, w mniejszym stopniu, charakter produkcji [5]. Wynika stąd, że podlaskie gospodarstwa rolne otrzymają większe dopłaty bezpośrednie niż średnie gospodarstwo w kraju.

² Do wzrostu zainteresowania produkcją ekologiczną wśród rolników podlaskich przyczyniło się: 1) wprowadzenie w kwietniu 2000 r. system dopłat do gospodarstw ekologicznych oraz 2) uchwalenie w marcu 2001 r. ustawy o rolnictwie ekologicznym, która unormowała warunki produkcji i przetwórstwa rolno-spożywczego metodami ekologicznymi, system kontroli i certyfikacji podmiotów działających w tym zakresie oraz obrót produktami rolnictwa ekologicznego i ich znakowanie.

³ Szacuje się, że jedno gospodarstwo agroturystyczne uruchamia na obszarze wiejskim około 10 nowych miejsc pracy.

Polityka Unii Europejskiej wobec wiejskich obszarów problemowych

Polityka strukturalna UE w jej ujęciu regionalnym umożliwiła stopniowe zmniejszenie różnic pomiędzy terenami bogatymi i biednymi oraz zapobiega powstawaniu nowych obszarów problemowych. Podtrzymywanie rolnictwa na obszarach o niekorzystnych warunkach dla tej gałęzi wynika z celów ekonomicznych, społecznych i środowiskowych. Zakładają one konieczność zrównoważenia wpływu trudnych warunków naturalnych na koszty wytwarzania produktów rolniczych oraz wyrównania ograniczeń w prowadzeniu gospodarstwa, wynikających z zasad ochrony przyrody i środowiska. Przyjmuje się bowiem, że najlepszym sposobem ochrony przyrody i środowiska przyrodniczego na danej przestrzeni jest prowadzenie produkcji rolniczej. Istotne znaczenie ma także problem odpływu ludności z obszarów wiejskich i porzucania gruntów rolnych, konieczność ochrony dziedzictwa kulturowego mieszkańców wsi, zachowanie tradycyjnego krajobrazu, jak również utrwalanie i promocja zrównoważonych systemów produkcyjnych uwzględniających wymogi ochrony środowiska [8].

O potrzebie specjalnych działań wspierających rolnictwo w regionach upośledzonych świadczy Dyrektywa 268/75 EWG. W jej ramach w 1977 r. 313 tys. gospodarstw otrzymało pierwsze dotacje wyrównawcze do cen. W podstawowych założeniach dyrektywa ta obowiązuje do dziś w formie specjalnych regulacji dla stref o mniej korzystnych warunkach do produkcji (*less favored areas* – *LFA*). W myśl dyrektywy wyszczególnione zostały trzy typy obszarów problemowych: 1) tzw. proste *LFA*, czyli rejony o słabych, trudnych w uprawie glebach, o niskiej produktywności i dochodowości gospodarstw, zagrożone odpływem ludności, 2) obszary górskie oraz 3) „specjalne” obszary problemowe. Do obszarów problemowych w UE zalicza się około 56% użytków rolnych, w których ponad 60% stanowią proste *LFA*. Udział *LFA* jest bardzo zróżnicowany w poszczególnych państwach członkowskich. Nie ma ich wcale w Danii, Niemczech, Francji, a we Włoszech, Wielkiej Brytanii i Szwecji obejmują prawie 50% użytków rolnych, w Hiszpanii, Irlandii, Austrii – około 70%, w Portugalii, Finlandii – ponad 85%, w Luksemburgu – 98% [7].

Zgodnie z założeniami Agencji 2000 pomoc dla *LFA*, m.in. w postaci płatności wyrównawczych dla gospodarstw położonych na obszarach problemowych, wymieniona została jako jeden z najważniejszych kierunków polityki strukturalnej. Finansowe wsparcie dla obszarów problemowych ma zapewnić utrzymanie rolniczego użytkowania ziemi i naturalnej przestrzeni w regionach o trudnych warunkach gospodarowania, przyczynić się do promowania ekstensywnych metod uprawy, zgodnych z wymogami ochrony środowiska oraz utrzymania krajobrazu i potencjału turystycznego wsi. Poziom wsparcia finansowego dla obszarów problemowych powinien kompensować istniejące utrudnienia do produkcji. Wysokość subwencji kompensacyjnych, które mieszczą się w granicach 25–200 € na 1 ha UR, ustalają poszczególne państwa członkowskie UE.

Podstawą prawną wsparcia *LFA* jest Rozporządzenie Rady (WE) 1257/1999 w sprawie wsparcia rozwoju wsi przez Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej (art. 13–21) oraz Rozporządzenie Komisji (KE) 445/2002 (art. 11 i 12). Zgodnie z art. 13 Rozporządzenia Rady (WE) 1257/99 wsparcie finansowe *LFA* ma na celu:

- zapewnienie ciągłości rolniczego użytkowania ziemi i tym samym utrzymanie żywotności obszarów wiejskich;
- zachowanie walorów krajobrazowych obszarów wiejskich;
- promocję rolnictwa przyjaznego środowisku przyrodniczemu.

W Polsce wsparcie finansowe udzielane będzie gospodarstwom rolnym położonym na terenach, na których produkcja rolnicza jest utrudniona ze względu na niekorzystne warunki przyrodnicze. Dopłaty wyrównawcze dla gospodarstw rolnych, położonych na *LFA*, zrekompensują wyższe koszty lub gorsze wyniki produkcji tych gospodarstw w stosunku do gospodarstw położonych poza strefami *LFA*. W ramach *LFA* wyróżniono:

1. Obszary górskie, gdzie produkcja rolna jest utrudniona ze względu na niekorzystne warunki klimatyczne i ukształtowanie terenu. Do obszarów górskich zalicza się miejscowości, w których ponad połowa użytków rolnych znajduje się na wysokości:
  - 350–500 m n.p.m. (strefa górską I);
  - powyżej 500 m n.p.m. (strefa górską II).
2. Obszary nizinne, gdzie występują ograniczenia produktywności rolnictwa związane z:
  - niską jakością gleb, niekorzystnymi warunkami klimatycznymi i wodnymi, niesprzyjającą rzeźbą terenu (poziom tych utrudnień mierzony jest syntetycznym wskaźnikiem waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej);
  - niskim zaludnieniem, przy jednocześnie dużym udziale ludności utrzymującej się z rolnictwa, wyznaczone na poziomie gmin zgodnie z tabelą 3.

Tabela 3. Zasady wydzielania *LFA*

Czynniki demograficzne		Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (% średniej krajowej*; punkty)				
Gęstość zaludnienia (osób/km ²)	% ludności w gosp. domowych z użytk. działek i gosp. roln.	110 – 125	100 – 110	85 – 100	79 – 85	< 79
		72,6 – 82,5	66,0 – 72,6	56,1 – 66,0	52,0 – 56,1	< 52
<25	–	<i>LFA</i> I	<i>LFA</i> I	<i>LFA</i> I	<i>LFA</i> I	<i>LFA</i> II
25–40	>33%		<i>LFA</i> I	<i>LFA</i> I	<i>LFA</i> I	
40–60	>50%			<i>LFA</i> I	<i>LFA</i> I	
>60	>66%				<i>LFA</i> I	
Pozostałe					<i>LFA</i> I	

* średnia wartość wskaźnika dla Polski wynosi 66 pkt.; teoretyczna maksymalna wartość – 120 pkt.

Źródło: na podstawie danych MRiRW.

Wyłącznie na podstawie wartości wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, tereny nizinne *LFA* podzielono na dwie strefy:

- gminy, dla których wartość wskaźnika jest wyższa niż 52 punkty (strefa nizinna I);
- gminy, gdzie wysokość wskaźnika nie przekracza 52 punktów (strefa nizinna II).

Wsparcie z UE udzielane będzie rolnictwu w Polsce w postaci corocznych zryczałtowanych płatności do hektara gruntów (ornych, sadów, trwałych łąk i pastwisk), położonych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania i pozostających w użytkowaniu rolniczym. Stawki dopłat wyrównawczych wyniosą rocznie: 56 €/ha w strefie nizinnej I, 87 €/ha w strefie nizinnej II, 92 €/ha w strefie górskiej I oraz 113 €/ha w strefie górskiej II. Dotację taką może otrzymać osoba fizyczna lub prawna, prowadząca na własny rachunek działalność rolniczą jako posiadacz gospodarstwa rolnego (samoistny – właściciel, albo zależny – dzierżawca), które w całości lub części położone jest w granicach *LFA*. Dopłata wyrównawcza może zostać przyznana, jeśli:

- powierzchnia użytków rolnych danego gospodarstwa, zlokalizowanych na obszarze *LFA* i wykorzystywanych do produkcji rolniczej wynosi co najmniej 2 ha;
- wnioskodawca przestrzega zasad dobrej praktyki rolniczej (tzw. minimum rolno-środowiskowego);

- wnioskodawca przestrzega zakazu stosowania niedozwolonych substancji w żywieniu zwierząt;
- wnioskodawca zobowiąże się do kontynuowania działalności rolniczej na gruntach *LFA* przez co najmniej 5 lat.

Szacuje się, iż w latach 2004–2006 spodziewane dotacje wyrównawcze do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania wyniosą w Polsce ponad 1,6 mld €, w tym dofinansowanie z budżetu UE – 1,3 mld € oraz ze źródeł krajowych – ponad 321 mln €.

Uwagi końcowe

Polityka UE skierowana na tereny wiejskie zwraca szczególną uwagę na ochronę i pomoc terenom o niesprzyjających warunkach przyrodniczych i rejonom o wysokich walorach naturalnych, czego wyrazem jest system rekompensat finansowych, wypłacanych rolnikom tam gospodarującym. Szacuje się, że w Polsce ponad 60% terenów wiejskich spełnia wymogi kwalifikujące je do obszarów problemowych. W województwie podlaskim ich udział jest znacznie większy – do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania, wydzielonych według zasad zawartych w tabeli 3, nie kwalifikują się tylko cztery gminy (Juchnowiec, Szepietowo, Czyżew i Klukowo). Pozostałym gminom województwa będą przysługiwać dopłaty wyrównawcze na poziomie *LFA* I lub *LFA* II.

Ocenia się, iż w latach 2004–2006 do polskiego rolnictwa z budżetu UE powinno trafić około 7,4 mld € w ramach realizacji polityk wspólnotowych. Oznacza to, że średniorocznie będzie to około 2,5 mld €, czyli dwukrotnie więcej niż wyniosły wydatki na rolnictwo (bez KRUS) w 2002 r. z polskiego budżetu. Integracja Polski z UE stwarza zatem szansę na znaczne rozszerzenie zakresu wsparcia rozwoju obszarów wiejskich, które pozwoli zachować unikatowe walory przyrodnicze podlaskiej przestrzeni produkcyjnej, w tym stworzyć warunki systemowe do rozwoju rolnictwa ekologicznego oraz pozarolniczych dziedzin działalności gospodarczej (np. agroturystyki).

Literatura

1. Bański J., *Obszary problemowe euroregionów wschodniego pogranicza*, [w:] Stasiak A. (red.), *Euroregiony wschodniego pogranicza – założenia i osiągnięcia*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2002.
2. Bański J., *Obszary problemowe w rolnictwie Polski*, Prace Geograficzne IGiPZ PAN, z. 172, Warszawa 1999.
3. Bis K., *Obszary problemowe rolnictwa ze szczególnym uwzględnieniem gleb marginalnych*, [w:] Jedut R. (red.), *Obszary problemowe rolnictwa Polski ze szczególnym uwzględnieniem regionu lubelskiego*, UMCS–PTG, Lublin 1990.
4. Dahlgren B., *Some Reflection on the Periphery: Process and Shifts of Perspective*, [w:] Gustafsson G. (ed.), *Development in Marginal Areas. Research Report*, University of Karlstad, 1989.
5. Gorzelak E., *Sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych w ujęciu przestrzennym przed i po zjednoczeniu Polski z Unią Europejską*, [w:] *Dostosowywanie polskiego rynku rolnego do wymogów Unii Europejskiej*, ARR, Warszawa 2003.
6. Kulikowski R., *Obszary problemowe rolnictwa w Polsce*, [w:] *Wybrane zagadnienia obszarów wiejskich*, Biuletyn KPZK PAN, Warszawa 1992.

7. Kutkowska B., Tańska-Hus B., *Ochrona rolnictwa górskiego w świetle uregulowań prawnych krajów Europy Zachodniej i Polski*, KZZG PAN, z. 45, Warszawa 1999.
8. Liro A., *Ochrona środowiska w rolnictwie*, FAPA, Warszawa 2000.
9. Proniewski M. (red.), *Uwarunkowania i kierunki rozwoju obszaru funkcjonalnego Zielone Płuca Polski*, RCSS BRR w Białymstoku, Białystok 1997.
10. Rosner A., *Wiejskie obszary skumulowanych barier rozwojowych*, [w:] Rosner A. (red.), *Wiejskie obszary kumulacji barier rozwojowych*, IRWIR PAN, Warszawa 2002.
11. Roszkowska-Mądra B., *Przyrodnicze uwarunkowania konkurencyjności podlaskiego rolnictwa*, [w:] Horodeński R., Sadowska-Snarska C. (red.), *Walory przyrodnicze jako czynnik rozwoju regionów wschodniej Polski*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2002.
12. Skawińska E., *Wstęp do badań nad rolniczymi obszarami problemowymi*, Rozprawy UMK, Toruń 1993.
13. *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski według gmin*, IUNG, Puławy 1981.
14. *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski*, „Biuletyn Informacyjny IUNG” 2000, nr 12.